

В. М. Чернега, докт. юрид. наук, доцент, професор
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Кафедра приватного права
проспект Берестейський, 54/1, Київ, 03057, Україна
e-mail: vitalii.cherneha@kneu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9118-6562>

СИСТЕМАТИКА АТИПОВИХ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Статтю присвячено систематиці атипових норм цивільного процесуального права. До систематики атипових норм цивільного процесуального права належать: норми-цілі цивільного процесуального права, норми-принципи цивільного процесуального права, норми-дефініції цивільного процесуального права, норми-строки цивільного процесуального права, оперативні норми цивільного процесуального права, колізійні норми цивільного процесуального права.

Атипові норми цивільного процесуального права диференційовано на три групи: а) атипові норми цивільного процесуального права, що спрямовують систему цивільного процесуального права; б) атипові норми цивільного процесуального права, що спрощують правозастосування типових норм цивільного процесуального права; в) атипові норми цивільного процесуального права, що покликані зберегти узгодженість системи цивільного процесуального права.

Модернізовано науковий підхід до найменування основних принципів цивільного судочинства, закріплених у ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України, а також запропоновано авторську редакцію ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України.

Диференційовано норми-принципи цивільного процесуального права на: а) усталені принципи цивільного судочинства України, що успадковані сучасним цивільним процесуальним законодавством, перенесені на основі історичного досвіду; б) нові принципи цивільного судочинства України, що вперше в законотворчій практиці закріплені в Цивільному процесуальному кодексі України.

Ключові слова: атипові норми цивільного процесуального права, норми-цілі цивільного процесуального права, норми-принципи цивільного процесуального права, норми-дефініції цивільного процесуального права, норми-строки цивільного процесуального права, оперативні норми цивільного процесуального права, колізійні норми цивільного процесуального права.

Постановка проблеми. У системі норм цивільного процесуального права власну нішу посідають атипові (спеціалізовані) норми цивільного процесуального права. Вони, як один із складників механізму правового регулювання цивільних процесуальних відносин, мають унікальне функціональне призначення. Тому студіювання систематики атипових норм цивільного процесуального права є вкрай важливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пильну увагу здебільшого сфокусовано на систематиці спеціалізованих норм приватного права. Водночас сис-

тема атипових норм цивільного процесуального права не була предметом спеціальної уваги в академічному середовищі.

Метою дослідження є розкриття систематики атипових норм цивільного процесуального права.

Виклад основного матеріалу. У теорії цивільного процесуального права відсутня класифікація атипових норм цивільного процесуального права. Її доцільно презентувати у такому вигляді:

1) атипові норми цивільного процесуального права, що спрямовують систему цивільного процесуального права (норми-цілі цивільного процесуального права, норми-принципи цивільного процесуального права);

2) атипові норми цивільного процесуального права, що спрощують правозастосування типових (регулятивних (уповноважувальних, зобов'язуючих, заборонних), охоронних) норм цивільного процесуального права (норми-дефініції цивільного процесуального права, норми-строки цивільного процесуального права);

3) атипові норми цивільного процесуального права, що покликані зберегти узгодженість системи цивільного процесуального права (оперативні норми цивільного процесуального права, колізійні норми цивільного процесуального права).

Першим видом атипових норм цивільного процесуального права є *норми-цілі цивільного процесуального права*. Передусім увага має бути сфокусована на вразливій нормі-ціль, втіленій в ч. 1 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПКУ): завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [2]. Річ у тому, що в тлумачному словнику української мови категорію «справедливість» представлено в таких значеннях: а) властивість зі значення справедливий; б) *правильне, об'єктивне, неупереджене* ставлення; в) людські взаємини, дії, вчинки, що відповідають морально-етичним та правовим нормам [1, с. 826]. Прикметник «справедливий» означає: а) який діє на підставі об'єктивних фактів, позбавлений упередження; б) заснований на вимогах справедливості [1, с. 825-826].

Отже, лінгвісти дають підстави правникам стверджувати, що справедливим є правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення. Тому доцільно в чинній редакції ч. 1 ст. 2 ЦПКУ перед прикметником «неупереджений» доповнити ще двома прикметниками: «правильний» та «об'єктивний», що обіймаються за змістом із прикметником «справедливий». Беручи до уваги як лінгвістичний, так і юридичний зміст справедливості, резонно внести зміни до ч. 1 ст. 2 ЦПКУ та викласти її в такій редакції: «Завданням цивільного судочинства є *справедливий* (правильне, об'єктивне, неупереджене) та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ ... (далі за текстом)». Аналогічні рекомендації в схожому питанні надано в спорідненій науці національного господарського процесуального права [3, с. 13-14].

Норму-ціль цивільного процесуального права також утілено в ч. 2 ст. 2 ЦПКУ: суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися *завданням цивільного судочинства*, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі. Можна наводити інші прикладні ілюстрації норм-цілей цивільного процесуального права.

Наступним видом атипових норм цивільного процесуального права є норми-принципи *цивільного процесуального права*. Уперше в законотворчій практиці

України в ч. 3 ст. 2 чинної редакції ЦПКУ сформовано каталог основних засад (принципів) цивільного судочинства. До нього належать:

- верховенство права;
- повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом;
- гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- змагальність сторін;
- диспозитивність;
- пропорційність;
- обов'язковість судового рішення;
- забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом;
- розумність строків розгляду справи судом;
- неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судові рішення.

У найменуваннях згаданих норм-принципів цивільного судочинства України має бути відтворена галузева самобутність (цивільна процесуальна належність). З огляду на це, до ч. 3 ст. 2 ЦПКУ доцільно внести зміни та викласти її в такій редакції: «Основними засадами (принципами) цивільного судочинства є:

- 1) верховенство права в цивільному судочинстві;
- 2) повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового (цивільного) процесу перед законом та судом;
- 3) гласність і відкритість судового (цивільного) процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 4) змагальність сторін у цивільній справі позовного провадження;
- 5) диспозитивність цивільного судочинства;
- 6) пропорційність у цивільному судочинстві;
- 7) обов'язковість судового рішення у цивільній справі;
- 8) забезпечення права на апеляційний перегляд цивільної справи;
- 9) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у цивільній справі у випадках, установлених законом;
- 10) розумність строків розгляду цивільної справи судом;
- 11) неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- 12) відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судові рішення у цивільній справі» [2].

За час функціонування чинної редакції ЦПКУ в науці досі не було розроблено класифікацію норм-принципів цивільного процесуального права. Такі атипові норми цивільного процесуального права доцільно диференціювати на:

- а) *усталені* принципи цивільного судочинства України, що успадковані сучасним цивільним процесуальним законодавством, перенесені на основі історичного досвіду;
- б) *нові* принципи цивільного судочинства України, що вперше в законотворчій практиці закріплені в ЦПКУ.

цивільних процесуальних відносин можливо з'ясувати темпоральні питання, зокрема: обчислення процесуальних строків (ч. 1 ст. 122 ЦПКУ), початок їх перебігу (ч. 1 ст. 123 ЦПКУ), закінчення (ст. 124 ЦПКУ), зупинення (ст. 125 ЦПКУ), поновлення та продовження (ст. 127 ЦПКУ), наслідки пропущення процесуальних строків (ст. 126 ЦПКУ).

Зазвичай *оперативні норми цивільного процесуального права* фігурують у Прикінцевих і Перехідних положеннях ЦПКУ (зокрема, розділи XII, XIII).

До системи атипових норм цивільного процесуального права належать також *колізійні норми цивільного процесуального права*. Приміром, відповідно до ч. 2 ст. 3 ЦПКУ якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж встановлені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору України.

Висновки і пропозиції. До систематики атипових норм цивільного процесуального права належать: норми-цілі цивільного процесуального права, норми-принципи цивільного процесуального права, норми-дефініції цивільного процесуального права, норми-строки цивільного процесуального права, оперативні норми цивільного процесуального права, колізійні норми цивільного процесуального права.

Атипові норми цивільного процесуального права диференційовано на кілька груп:

а) атипові норми цивільного процесуального права, що спрямовують систему цивільного процесуального права (норми-цілі цивільного процесуального права, норми-принципи цивільного процесуального права);

б) атипові норми цивільного процесуального права, що спрощують правозастосування типових (регулятивних (уповноважувальних, зобов'язуючих, заборонних), охоронних) норм цивільного процесуального права (норми-дефініції цивільного процесуального права, норми-строки цивільного процесуального права);

в) атипові норми цивільного процесуального права, що покликані зберегти узгодженість системи цивільного процесуального права (оперативні норми цивільного процесуального права, колізійні норми цивільного процесуального права).

У цій науковій розвідці підтримано ідею про те, що ч. 1 ст. 2 ЦПКУ потребує невідкладних законодавчих змін, у результаті чого презентовано проєкт редакції ч. 1 ст. 2 ЦПКУ.

Модернізовано науковий підхід до найменування основних принципів цивільного судочинства, закріплених у ч. 3 ст. 2 ЦПКУ, а також запропоновано авторську редакцію ч. 3 ст. 2 ЦПКУ.

Диференційовано норми-принципи цивільного процесуального права на:

а) усталені принципи цивільного судочинства України, що успадковані сучасним цивільним процесуальним законодавством, перенесені на основі історичного досвіду (повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового (цивільного) процесу перед законом та судом; гласність і відкритість судового (цивільного) процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін у цивільній справі позовного провадження; диспозитивність цивільного судочинства; обов'язковість судового рішення у цивільній справі; забезпе-

чення права на апеляційний перегляд цивільної справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у цивільній справі у випадках, установлених законом);

б) нові принципи цивільного судочинства України, що вперше в законотворчій практиці закріплені в ЦПКУ (верховенство права в цивільному судочинстві; пропорційність у цивільному судочинстві; розумність строків розгляду цивільної справи судом; неприпустимість зловживання цивільними процесуальними правами; відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судові рішення у цивільній справі).

Список використаної літератури

1. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «ШКОЛА», 2011. 1008 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Чернега В. М. Господарське процесуальне право: загальна частина: підручник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 170 с.

References

1. Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language: 100,000 words / per general. ed. Dr. Philol. Sciences, Prof. V. V. Dubichynskyi. Kharkiv: VD "SCHOOL", 2011. 1008 p. [in Ukrainian]
2. Civil Procedural Code of Ukraine (2004, March 18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian]
3. Cherneha V. M. (2023). Commercial procedural law: general part: textbook. Kyiv: Lira-K Publishing House. 170 p. [in Ukrainian]

Стаття надійшла 04.03.2024 р.

V. M. Cherneha, Doctor of Juridical Sciences, Docent, Professor
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
the Department of Private Law
54/1 Beresteisky Av, Kyiv, 03057, Ukraine
e-mail: vitalii.cherneha@kneu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9118-6562>

SYSTEMATICS OF ATYPICAL PROVISIONS CIVIL PROCEDURAL LAW

Summary

The article is devoted to the systematics of atypical provisions of civil procedural law. The systematics of atypical provisions of civil procedural law include: civil procedural law goals-provisions; civil procedural law principles-provisions; civil procedural law definition-provisions; civil procedural law terms-provisions; operational civil procedural law provisions; conflict civil procedural law provisions.

Atypical provisions of civil procedural law are differentiated into several groups: a) atypical provisions of civil procedural law, directing the system of civil procedural law; b) atypical provisions of civil procedural law that simplify the enforcement of typical rules of

civil procedural law; c) atypical provisions of civil procedural law designed to preserve the coherence of the system of civil procedural law.

The scientific approach to the naming of the basic principles of civil justice, enshrined in Part 3 of Art. 2 of the Civil Procedure Code of Ukraine, as well as the author's revision of Part 3 of Art. 2 of the Civil Procedure Code of Ukraine.

The principles-provisions of civil procedural law are differentiated into: a) established principles of civil justice of Ukraine inherited by modern civil procedural legislation, transferred on the basis of historical experience; b) new principles of the civil procedure of Ukraine, which for the first time in law-making practice are enshrined in the Civil Procedure Code of Ukraine.

Keywords: atypical civil procedural law provisions, civil procedural law goals-provisions; civil procedural law principles-provisions; civil procedural law definition-provisions; civil procedural law terms-provisions; operational civil procedural law provisions; conflict civil procedural law provisions.